

IV. FORMACJA LITURGICZNA

Bp Stefan Cichy

Elementy naturalne w służbie liturgii

Kontakt człowieka z Bogiem dokonuje się nie tylko za pomocą słów, postaw i gestów, ale także za pomocą elementów naturalnych używanych w liturgii. Te elementy razem z towarzyszącymi słowami stanowią część składową liturgii sakramentów i sakramentaliów.

Elementy naturalne były w dziejach zbawienia znakiem Bożego działania. Pismo Święte i modlitwy liturgiczne wspominają wodę, chleb i wino, olej, ogień i światło, kadzidło i popiół, sól. Tymi elementami posługiwał się względnie o nich mówił Chrystus Pan.

Przypatrzmy się podstawowym elementom naturalnym stosowanym w liturgii. W opracowaniach liturgistów znaki te wyliczane i omawiane są w różnej kolejności. Niemiecki podręcznik *Gottesdienst der Kirche*¹ omawia najpierw chleb i wino, potem wodę, olej, ogień i światło, kadzidło, popiół, miód i mleko. Podobny układ znajdujemy w książce bp. Egona Kapellariego o znakach świętych² oraz w podręczniku Michaela Kunzlera *Liturgia Kościoła*³. Ks. Bogusław Nadolski w *Leksykonie liturgii*⁴ omawia te znaki w innej kolejności.

O elementach naturalnych w liturgii wspomina dokument Komisji Liturgicznej Centralnego Komitetu Obchodu Wielkiego Jubileuszu Roku 2000 „Obecność Ducha Świętego w liturgii” i zaznacza, że Duch Święty objawia swoją obecność w liturgii poprzez elementy naturalne: wodę, ogień, sól, oliwę, chleb i wino (por. KKK, 694-701)⁵.

W niniejszym omówieniu przedstawimy refleksje o elementach naturalnych w następującej kolejności: woda, chleb i wino, olej, światło i ogień, kadzidło, sól, popiół. Dlaczego? Bo woda używana jest do pierwszego najważniejszego sakramentu oraz przy innych czynnościach liturgicznych, chleb i wino – do Najświętszego Sakramentu, czyli Eucharystii, poświęconego oleju używa się przy chrzcie, bierzmowaniu, sakramencie chorych i sakramencie święceń oraz przy poświęceniu kościoła i ołtarza. Światło i ogień towarzyszą różnym czynnościom liturgicznym, podobnie kadzidło. Soli użyć można do błogosławienia wody, zaś popiół stosowany jest w Środę Popielcową. Omawiając skrótowo poszczególne elementy naturalne, zwrócimy najpierw uwagę na ich wymowę, następnie ich zastosowanie w liturgii i na końcu praktyczne uwagi.

¹ *Gottesdienst der Kirche. Handbuch der Liturgiewissenschaft, Teil 3. Gestalt des Gottesdienstes. Sprachliche und nichtsprachliche Ausdrucksformen*, Regensburg 1987, s. 259-283.

² E. Kapellari, *Znaki święte w liturgii i codzienności*, Kraków 2002, s. 105-126.

³ M. Kunzler, *Liturgia Kościoła (AMATECA t.10)*, Poznań 1999, s. 231-237.

⁴ B. Nadolski, *Leksykon liturgii*, Poznań 2006, s. 388-395.

⁵ Por. *Obecność Ducha Świętego w liturgii*, „Anamnesis” 4(1997/98) nr 2 (14) s. 63-65.

1. Woda

a. Znaczenie wody

Woda jest elementem kultu we wszystkich religiach. Bp Egon Kapellari zaznacza: „Woda jest miejscem schronienia dla życia: poczęte w ciele matki pływa w wodzie, która swym składem przypomina wodę morską. Wielu naukowców jest zdania, że życie na naszej planecie powstało właśnie w wodzie. Jednocześnie woda może też stać się grobowcem”⁶. Woda ożywia przyrodę i obmywa z brudu, gasi pragnienie.

Dokument „Obecność Ducha Świętego w liturgii” tak mówi o wodzie: „Ten, kto wierzy w Jezusa, otrzymuje Ducha (por. J 7,38-39). Duch Święty zaś jest rzeką wody życia, lśniąca jak kryształ, wypływająca z tronu Boga i Baranka (por. Ap 22,1; KKK, 1137). Podczas błogosławieństwa wody chrzcielnej Kościół wspomina działanie Ducha Świętego w słowach modlitwy: «Na początku świata Twój Duch unosił się nad wodami, aby już wtedy woda nabrała mocy uświęcania». Na tej podstawie Kościół prosi Ojca: «Niech przez Twojego Syna zstąpi na tę wodę moc Ducha Świętego, aby człowiek odrodził się z wody i z Ducha Świętego do nowego życia dziecka Bożego» (*Mszal Rzymski, błogosławieństwo wody chrzcielnej w Wigilię Paschalną*). Bardzo wymowne jest również błogosławieństwo nowej chrzcielnicy: «Prosimy Cię, Boże, ześlij na tę wodę płodną moc Ducha Świętego» (*Obrzędy błogosławieństw, 853*)”⁷.

Na znaczenie wody zwraca uwagę modlitwa pobłogosławienia wody chrzcielnej w Wigilię paschalną. Modlitwa podkreśla, że Bóg przygotował wodę przez siebie stworzoną, aby wyrażała łaskę chrztu świętego. Zaznacza, że w wodach potopu Bóg dał nam obraz odrodzenia, bo ten sam żywioł położył kres występkom i dał początek cnotom. Modlitwa ta wspomina przejście przez Morze Czerwone, chrzest Jezusa w wodach Jordanu oraz krew i wodę, które wypłynęły z Jego boku⁸.

b. Zastosowanie wody w liturgii

Podstawowym miejscem zastosowania wody w liturgii jest sakrament chrztu. Używa się jej na początku Mszy św. do tzw. aspersioni, która ma przypomnieć przyjęty chrzest i pobudzić do wdzięczności za łaskę Ducha Świętego otrzymaną w tym sakramencie. W obrzędach pogrzebu pokropienie wodą święconą w czasie Ostatniego pożegnania zmarłego przypomina fakt, że „chrzest jest wszczępieniem w życie wieczne”.

Podczas niedzielnej Eucharystii stosuje się obrzęd poświęcenia i pokropienia wodą, jako przypomnienie o przyjętym chrzcie. Kapłan sam żegna się wtedy wodą święconą, a następnie kropi nią zebranych.

Woda święcona używana jest także przy błogosławieniu kościoła i ołtarza oraz innych przedmiotów czy osób.

Romano Guardini pisząc o liturgii i wychowaniu do niej zachęcał, by przyjrzeć się i zgłębić pełnię znaczeń, jakie posiada woda w liturgii. Zaznaczył, że „w modlitwach poświęcenia wyrażona zostaje jej demoniczna dwuznaczność – odczuwamy ją w nieustannym ruchu, tryskającą i szemrzącą; ożywczą i niebezpieczną, łagodną i niszczą-

⁶ E. Kapellari, *Znaki święte...*, s. 111.

⁷ *Obecność Ducha Świętego w liturgii...*, s. 64.

⁸ Zob. *Mszal Rzymski dla diecezji polskich*, wydanie drugie poszerzone, Poznań 2010, s. 174-175.

ca, krystalicznie jasną i pełną zagadek w jednym; w niej kryje się magiczność, pokusa, a nawet zło (...). To, co Bogu przeciwne, żyje i działa w całej naturze; jeśli zaś miałyby stać się użytecznym dla Boga, trzeba najpierw dokonać pełni oczyszczenia”.

c. Uwagi praktyczne

Z refleksji nad znakiem wody wypływać powinny dwa zadania. Pamiętając o wymowie znaku wody, należy dbać o chrzcielnicę, naczynia z wodą, aby one i sama woda w nich były czyste. Należy również dbać o kropielnice w kościele czy kaplicy, by w nich była świeża woda, a nie jej resztki lub trochę kurzu.

2. Chleb i wino

a. Znaczenie chleba i wina

Chleb i wino to podstawowe pokarmy. Oba te znaki naturalne są znakiem uczty. Łamanie chleba rozpoczynało w Izraelu właściwą ucztę. Chleb i wino to Boże dary. Chrystus Pan użył ich przy Ostatniej Wieczerzy i ustanowił Eucharystię.

W Starym Testamencie Melchizedek złożył ofiarę chleba i wina. Bóg karmił Naród wybrany w czasie wędrówki przez pustynię manną, chlebem z nieba. Chrystus Pan rozmnożył cudownie chleb i przemienił wodę w wino. Potem przemienił chleb w swoje Ciało, a wino w Krew swoją.

Chleb i wino są owocem ziemi i pracy rąk ludzkich. Są znakami jedności: Didache mówi o symbolice chleba i wina. Podkreśla to także pieśń „Jeden chleb, co zmienia się w Chrystusa Ciało...”

Wspomniany dokument „Obecność Ducha Świętego w liturgii” stwierdza: „Kapłan prosi Ojca, aby zesłał Ducha Świętego na dary chleba i wina przygotowane do Eucharystii: «Uświęć te dary mocą Twojego Ducha, aby stały się dla nas Ciałem i Krwią naszego Pana Jezusa Chrystusa» (II Modlitwa eucharystyczna). Duch Święty udziela mocy i skuteczności słowom kapłana, który podczas każdej celebracji eucharystycznej powtarza słowa, jakie wypowiedział Jezus na Ostatniej Wieczerzy”⁹.

b. Chleb i wino w liturgii

Chleb i wino są zasadniczymi elementami naturalnymi we Mszy św. Początkowo wierni przynosili na Eucharystię zwykły chleb. Od VIII w. zaczęto na Zachodzie używać chleba niekwaszonego. Ten chleb łamano przed Komunią. Od IX w., a powszechnie od XIII w., używa się do sprawowania Eucharystii hostii, na których wytłaczano symbole eucharystyczne.

Ogólne wprowadzenie do Mszału Rzymskiego uczy: „Idąc za przykładem Chrystusa Pana, Kościół zawsze używał do odprawiania uczty Pańskiej chleba i wina z wodą”¹⁰. W kolejnych punktach mowa jest o chlebie: „Chleb, którego używa się do sprawowania Eucharystii, powinien być czysto pszenny, świeżo wypieczony i niekwaszony, zgodnie ze starożytną tradycją Kościoła łacińskiego. Natura znaku domaga się tego, by materia służąca do sprawowania Eucharystii miała wygląd pokarmu. Wynika stąd, że chleb eucharystyczny, jakkolwiek niekwaszony i w formie tradycyjnej,

⁹ *Obecność Ducha Świętego w liturgii...*, s. 65.

¹⁰ OWMR 281.

powinien być tak sporządzony, aby kapłan w czasie Mszy z ludem mógł rzeczywiście przełamać hostię na kilka części i rozdzielić przynajmniej niektórym wiernym. Nie wyklucza się jednak małych hostii, gdy wymaga tego większa liczba przyjmujących Komunię św. lub inne racje duszpasterskie. Czynność łamania chleba, która w okresie apostołskim dała nazwę Eucharystii, wyraźniej ujawni moc i wymowę znaku jedności wszystkich w jednym chlebie. Będzie też znakiem miłości, ponieważ jeden chleb dzieli się między braci”¹¹.

W kolejnych punktach tego dokumentu czytamy o winie: „Wino do celebrowania Eucharystii powinno być z owocu winnego krzewu (por. Łk 22,18), naturalne i czyste, to jest bez jakichkolwiek dodatków obcych substancji. Z wielką troską należy dbać o to, by chleb i wino przeznaczone do Eucharystii były przechowywane w doskonałym stanie. Tak więc wino należy chronić przed skwaśnięciem, a chleb strzec przed zepsuciem i zeschnięciem, które utrudniłoby jego łamanie”¹².

Kongregacja Nauki Wiary wydała 22 czerwca 1994 r. normy w sprawie użycia chleba z niewielką zawartością glutenu i moszczu jako materii eucharystycznej¹³.

Instrukcja *Redemptionis sacramentum* postanawia, „że chleb wykonany z innej substancji, nawet zbożowej, lub taki, do którego została dodana znaczna ilość materii różnej od pszenicy, tak że zgodnie z powszechną opinią nie może być nazwany chlebem pszennym, nie stanowi ważnej materii dla sprawowania Ofiary i sakramentu Eucharystii. Poważne nadużycie stanowi dodawanie do chleba przeznaczonego do Eucharystii innych substancji, jakimi są owoce lub cukier czy miód. Jest oczywiste, że hostie winny być wykonywane przez osoby, które odznaczają się nie tylko uczciwością, lecz również mają kompetencje do ich wykonywania i wyposażone są w odpowiednie narzędzia”¹⁴.

Ten sam dokument podkreśla: „Wypada, aby ze względu na czytelność znaku pewne części Chleba eucharystycznego pochodzące z jego połamania były rozdzielone podczas Komunii przynajmniej niektórym wiernym. „Nie wyklucza się jednak małych hostii, gdy wymaga tego większa liczba przyjmujących Komunię świętą lub inne racje duszpasterskie”, owszem, zgodnie ze zwyczajem należy używać przede wszystkim małych komunikantów, które nie wymagają już dalszego łamania. Wino, jakiego używa się przy sprawowaniu Najświętszej Ofiary eucharystycznej, powinno być naturalne, z winogron, czyste i nie zepsute, bez domieszki obcych substancji. Przy sprawowaniu Mszy należy dodać do niego odrobinę wody”¹⁵.

c. Uwagi praktyczne

Należy troszczyć się o chleb i wino do sprawowania Eucharystii i należycie je przechowywać. Instrukcja *Redemptionis sacramentum* stawia wymaganie: „Z troskliwością należy dbać, aby wino przeznaczone do Eucharystii było przechowywane

¹¹ Tamże 282-283.

¹² Tamże 284-285.

¹³ Zob. „Wiadomości Archidiecezjalne” (Katowice) nr 7 z 1995, s. 340-341.

¹⁴ Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Instrukcja Redemptionis sacramentum o tym, co należy zachowywać, a czego unikać w związku z Najświętszą Eucharystią*, p. 48, Poznań 2004, s. 32.

¹⁵ Tamże, p. 49, s. 32.

w doskonałym stanie i nie skwaśniało. Absolutnie zakazuje się używania wina, którego prawdziwość i pochodzenie byłyby wątpliwe: Kościół bowiem wymaga pewności, jeśli chodzi o warunki konieczne do ważności sakramentów. Żaden pretekst nie może usprawiedliwić użycia jakichkolwiek innych napojów, które nie stanowią ważnej materii”¹⁶.

3. Olej (oliwa)

a. Znaczenie oleju

W starożytności używano oleju z oliwek, czyli oliwy. Dziś można stosować także inne oleje roślinne. Znaczenie i zastosowanie oliwy w krajach śródziemnomorskich było bardzo duże. W starożytności oliwa uchodziła za dar bogów.

W Starym Testamencie, jak i w Nowym, oliwa służyła jako pokarm (por. 1 Krl 17, 22), do namaszczenia (por. Ps 104, 15), do oświetlania (por. Wj 27, 20), jako środek leczniczy (por. Łk 10, 34; Mk 6, 13), do pielęgnacji ciała (por. Dn 13, 17), w sporcie i kosmetyce. Uważana była także za znak płodności. Była jednym z najważniejszych elementów namaszczenia królów.

Apostołowie posługiwali się oliwą jako środkiem leczniczym (por. Jk 5,14). Wierni przynosili oliwę na liturgię dla błogosławienia¹⁷. W biegu historii coraz bardziej ograniczano użycie oliwy do namaszczenia chorych, jak również do chrztu (olej katechumenów). Szczególnego znaczenia nabiera olej zwany krzyżmo (olej z oliwek lub roślinny wraz z wonnościami, z balsamem), którym namaszczano już ochrzczonych. W czasach karolińskich posługiwano się olejem przy obrzędzie koronacji władców w analogii do zwyczajów Starego Testamentu. W liturgii galijskiej zaczęto także stosować namaszczenie przy święceniach kapłańskich (święceniach biskupów i prezbiterów)¹⁸.

Dokument „Obecność Ducha Świętego w liturgii” poucza: „Dokonywane w Wielki Czwartek błogosławieństwo oleju chorych, oleju katechumenów i krzyżma, rozwija bogactwo tego symbolu w Kościele. Krzyżmo będzie służyło zwłaszcza do namaszczeń podczas chrztu, bierzmowania oraz święceń biskupów i prezbiterów. Dlatego Kościół prosi Ojca: «Błagamy Cię, Boże, uświęć swoim błogosławieństwem ten olej, niech go przeniknie moc Ducha Świętego za współdziałaniem potęgi Chrystusa. Od Jego świętego imienia wzięło swą nazwę krzyżmo, którym namaszczałeś kapłanów i królów, proroków i męczenników. Niechaj Twoja moc uczyni to krzyżmo sakramentalnym znakiem pełnego zbawienia i życia» (I modlitwa konsekracji krzyżma). Nad olejem chorych tak błagamy Boga Ojca: «Prosimy Cię, Boże, ześlij z niebios Twojego Ducha Pocieszyciela, by Jego moc przeniknęła ten olej, który za Twoją sprawą wydało żywe drzewo dla pokrzepienia ciała»¹⁹.

b. Zastosowanie oleju w liturgii

W dzisiejszej liturgii używa się trzech rodzajów poświęconych olejów:

¹⁶ Tamże, p. 50, s. 32.

¹⁷ Hipolit Rzymski, *Traditio Apostolica* 5.

¹⁸ Por. B. Nadolski, *Leksykon liturgii...*, s. 390.

¹⁹ *Obecność Ducha Świętego w liturgii...*, s. 65.

a/ oleju chorych (oleum infirmorum) – przy namaszczeniu chorych,
b/ krzyżma (chrisma, oleum sacrum) – po chrzcie, przy święceniach biskupów, prezbiterów, przy sakramencie bierzmowania, przy poświęceniu kościoła i ołtarza,
c/ oleju katechumenów (oleum catechumenorum) używa się w inicjacji dorosłych, w przygotowaniu ich do chrztu, natomiast użycie tego oleju przy chrzcie niemowląt jest fakultatywne, zależy od decyzji Konferencji Episkopatu (w Polsce nie używa się tego oleju).

Przed użyciem olejów dokonywano ich poświęcenia. Olej chrzcielny poświęcano przed Wigilią Paschalną (w W. Czwartek). Odnowiona liturgia przewiduje specjalną Mszę św., tzw. Msza Krzyżma, dla poświęcenia olejów. Poświęcenie krzyżma zarezerwowane jest biskupowi. Natomiast olej dla chorych w przypadku, konieczności pobłogosławić może prezbiter, olej katechumenów pobłogosławić można we Mszy obrzędowej związanej z inicjacją.

Obrzędy poświęcenia oleju zostały na nowo opracowane i wydane 3 grudnia 1970 r. Znajdują się one w *Mszale Rzymskiej dla diecezji polskich*. Modlitwa błogosławieństwa oleju chorych zawiera prośbę, by pobłogosławiony olej stał się ochroną dla ciała, duszy i ducha każdego, kto będzie nim namaszczony oraz aby uwalniał od wszelkich cierpień, chorób i słabości²⁰.

W modlitwie błogosławieństwa krzyżma znajdujemy słowa: „Niechaj Twoja moc uczyni to krzyżmo sakramentalnym znakiem pełnego zbawienia i życia dla tych, którzy mają się odnowić przez obmycie wodą chrztu świętego. Niech wszyscy ochrzczeni przeniknięci świętym namaszczeniem i uwolnieni od grzechu pierwotnego staną się Twoją świątynią i wydają woń niewinnego życia. Niech zgodnie z Twoim postanowieniem otrzymując godność królewską, kapłańską i prorocką przyobleką się w szatę niezniszczalnej łaski. Niechaj dla odrodzonych z wody i Ducha Świętego olej ten stanie się krzyżmem zbawienia i sprawi, by mieli oni uczestnictwo w życiu wiecznym i współudział w chwale niebieskiej”²¹.

c. Uwagi praktyczne

Oleje święte należy przechowywać w odpowiednich naczyniach. Naczynia należy zachować w czystości. Należy dbać o to, żeby olejami św. rzeczywiście można było namaszczać, a nie pocierać zwilżonym w oleju palcem.

4. Światło, ogień

a. Znaczenie światła i ognia

Do życia człowiek potrzebuje nie tylko powietrza, wody i pokarmu, ale także światła i ognia. Elementy te są stworzeniami Boga (por. Rdz 1, 3-5). Biblia używa słowa „światłość” jako symbolu Boga. „Bóg jest światłością” (1 J 1, 5), spotykamy również określenie: „Pan przyodziany światłością” (Ps 103,2) i „mieszka w niedostępnej światłości” (1 Tm 6, 16). Światło i życie określały istotę Pana Boga.

Prorocy zapowiadali wielkie światło (por. Iz 4 20; 60, 19). Przez Wcielenie Słowo Boże stało się światłością, „która oświeca każdego człowieka” (J 1, 9). Starzec Syme-

²⁰ Zob. *Mszal Rzymski dla diecezji polskich...*, s. 121.

²¹ Tamże, s. 125.

on nazwał Chrystusa „światłością na oświecenie pogan” (Łk 2, 32). Sam Boski Zbawiciel nazwał siebie „światłością świata” (J 8, 12).

Starożytni chrześcijanie utworzyli ze słów greckich: światło = fos, życie = zoe, formę krzyża i znaczyli nim drzwi swoich domów. W Credo chrześcijanie wyznawali, że Jezus jest „światłością ze światłości”.

Ochrzczonych nazywano neofitami czyli nowo oświeconymi. Św. Paweł wzywa, by chrześcijanie postępowali jako dzieci światłości (por. Ef 5, 8). Można powiedzieć, że światłość jest elementem, w którym przebiega i rozwija się życie chrześcijanina znajdując swoje wypełnienie w wieczności, gdzie świeci światłość Boga (por. Ap 21, 23).

Od antycznych czasów ogień fascynuje ludzi, przekazując im świętą bojaźń (krzak gorejący). Dokument „Obecność Ducha Świętego w liturgii” zaznacza: „W dniu Pięćdziesiątnicy Duch Święty zmanifestował swą obecność pod postacią ognia (por. Dz 2,3-4). Ogień spalający kadzidło jest też wymownym symbolem obecności Ducha Świętego w obrzędzie poświęcenia ołtarza lub kościoła. Jak niegdyś Bóg pod postacią ognia uświęcił swą obecnością podnóże Synaju (por. Wj 3,2-5) i pod osłoną obłoku objawił swą obecność w świątyni Salomona (por. 1 Krl 8,10-13), tak też Duch Święty bierze w posiadanie dom modlitwy zbudowany przez ludzi i uświęca stół, który staje się ołtarzem Pana. Okadzenie kapłana, zgromadzenia, a nawet ciała zmarłego chrześcijanina wyraża szacunek i cześć należne temu, kto przez chrzest stał się świątynią Ducha Świętego (por. 1 Kor 3, 1 6)”²².

b. Zastosowanie w liturgii

1. Światło w liturgii

Światło w liturgii jest symbolem radości i znakiem świętej obecności, a także zaproszeniem do modlitwy. Światła pojawiły się na grobach męczenników, a następnie w bazylikach, przed ołtarzem i ikonami, a najpóźniej przed Najświętszym Sakramentem. Światło w etykietce dworskiej stanowiło rodzaj honorowej eskorty. Liturgia przejęła ten zwyczaj w odniesieniu do biskupa. Do dziś pozostał zwyczaj niesienia 2 świec przez akolitów. Stosuje się je w procesji z krzyżem czy Ewangelią. Światło ma zastosowanie w następujących obrzędach:

- w wigilię paschalną: pobłogosławienie paschału (symbol Chrystusa Zmartwychwstałego) i śpiew orędzia paschalnego „Exsultet”, który podkreśla znaczenie światła.
- w każdej Mszy św. zapala się świece przy ołtarzu,
- światło w formie lampki stosuje się przed Najświętszym Sakramentem jako symbol obecności Chrystusa i modlącej się wiary chrześcijan,
- po udzieleniu sakramentu chrztu św. zapala się świece od paschału; jest to symbol otrzymania od Chrystusa łaski wiary i usynowienia,
- w święto Ofiarowania Pańskiego błogosławi się świece,
- w czasie pogrzebu zapala się paschał przy trumnie zmarłego.

2. Ogień w liturgii

W wigilię paschalną ma miejsce obrzęd błogosławienia nowego ognia i zapalanie paschału. Ognia używa się do spalania kadzidła. Modlitwa błogosławieństwa ognia w

²² *Obecność Ducha Świętego w liturgii...*, s. 64.

wigilię paschalną tak wyraża wymowę ognia: „Boże, Ty przez swojego Syna udzieliłeś wiernym światła swojej chwały, poświęć ten ogień i przez te święta wielkanocne rozpal w nas tak wielkie pragnienie nieba, abyśmy z czystym sercem mogli dostąpić świąt wiekuistej światłości”.

5. Kadzidło

a. Znaczenie kadzidła

W starożytności kadzidło stosowane było nie tylko dla celów liturgicznych. Zarówno mieszkania, jak i świątynie wypełniało się wonnym dymem spalanej żywicy. O zapachu tym mówiło się, że ma cele higieniczne. Kadzidło służyło także jako wyraz czci dla panującego, oraz dla bogów.

W Starym Testamencie przepisy Prawa nakazywały codziennie rano i wieczorem zapalanie kadzidła na ołtarzu znajdującym się przed świętym miejscem (święte świątyni) jako ofiary chwały. Kadzidło to posiadało specjalny zestaw żywic i było symbolem modlitwy zanoszonej do Boga. Psalm 141 zawiera słowa: „Niech moja modlitwa będzie stale przed Tobą, jak kadzidło”. Podobne znaczenie kadzidła podaje św. Jan w Apokalipsie (Ap 8, 3-5; 5, 8). Ojcowie Kościoła najczęściej podkreślali w używaniu kadzidła symbol czci Boga.

b. Używanie kadzidła w liturgii

Do liturgii Kościoła kadzidło zostało wprowadzone stosunkowo późno. Powodem było właśnie jego szerokie stosowanie w kulcie bożków i cesarza. Według pamiętnika Egerii kadzidło spalano w wigilię paschalną przed odczytaniem Ewangelii o powstaniu z martwych.

Kadzidła zaczęto używać najpierw w obrzędach pogrzebowych, następnie palono je przy bazylikach, a także przed ikonami czy relikwiami. Opisy obrzędów zawarte w *Ordines Romani* (VII-VIII w.) świadczą o używaniu kadzidła w orszakach papieskich i w procesji z Ewangeliarzem. Amalary z Metz zaświadczą, że okadzano również dary.

Obecnie liturgia stosuje kadzidło celem wyrażenia czci wobec Najświętszego Sakramentu, osoby biskupa (koncelebransi, wierni), przedmiotów (ołtarz, paschał), rzeczy (dary ofiarne). W uroczystość Objawienia Pańskiego, w nawiązaniu do darów złożonych Jezusowi przez trzech Mędrców ze Wschodu błogosławi się kadzidło. Antyfony związane z tą uroczystością upatrują w kadzidle symbol Chrystusowej Męki.

Podczas uroczystego poświęcenia nowego ołtarza, po namaszczeniu jego płyty olejem krzyżma, spala się na niej także w pięciu miejscach kadzidło. Znaczenie tego obrzędu wyjaśnia biskup słowami: „Niech, jak kadzidło, uniesie się przed Tobą, Panie, moja modlitwa, i jak ta świątynia napełnia się jego wonnym zapachem, tak niech Chrystus napełni wnętrze swojego Kościoła”.

Kadzidło znajduje również zastosowanie podczas liturgii pogrzebowej. Ciało zmarłych, którzy za życia byli świątynią Ducha Świętego, oddaje się cześć przez okadzenie.

W modlitwie błogosławieństwa kadzidła zawartej w *Księdze błogosławieństw* kapłan prosi, aby Bóg pobłogosławił kadzidło, by jego wonny dym wznosił się wraz z modlitwami przed Jego oblicze, i by domy napełnione wonią kadzidła były miejscem codziennej modlitwy w jedności z Jego Synem.

c. Uwagi praktyczne

Należy troszczyć się o kadzielnice, by były wyczyszczone i o dobre węgielki do nich. Ważną sprawą jest troska o dobre kadzidło. Często można się spotkać z mieszaniną ziół. Zamiast kadzidła, które ma wydawać miłą woń i być wyrazem naszej modlitwy, jest nieraz jakaś wydająca wiele dymu żywica oraz „maki, chabry i goździki pachnące”.

6. Sól

a. Znaczenie soli

Sól nadaje smak i chroni przed zepsuciem. Oczywiście zbyt wielka dawka soli również psuje smak. Sól dzięki swojemu oczyszczającemu działaniu była szeroko stosowana. Używano jej także przy przygotowaniu ofiar. Przez długi czas używano soli także do konserwowania żywności.

Pan Jezus w Kazania na Górze skierował do swoich apostołów i do tłumu podążających za Nim ludzi słowa: „Wy jesteście solą ziemi” (Mt 5,17). Te słowa uczynił Sługa Boży Jan Paweł II częścią hasła na 17. Światowy Dzień Młodzieży w Toronto. W orędziu na ten dzień pisał: „Jedną z zasadniczych funkcji soli, jak dobrze wiemy, jest przyprawianie, dodanie smaku pożywieniu. Ma to nam przypominać, że przez Chrzest cała nasza istota została głęboko przemieniona, ponieważ została «przyprawiona» nowym życiem pochodzącym od Chrystusa (por. Rz 6, 4)”.

Chrześcijanin, uczeń Chrystusa, ma być dla świata jak przyprawa do potraw. Sól domaga się właściwego dozowania. Gdzie jej brak, potrawy smakują mdło i nie zachęcają do jedzenia. Gdzie brak jest chrześcijan zdecydowanych żyć swoją wiarą, tam łatwo rodzi się moralna próżnia, szerzą się oziębłość i brak zapału.

Dokument „Obecność Ducha Świętego w liturgii” zaznacza, że soli używano niegdyś w obrzędach związanych z katechumenatem jako pierwszego pożywienia (por. Św. Augustyn, Wyznania I, 11,17: „Od samego urodzenia żegnano mnie znakiem Jego krzyża i kosztowałem Jego soli”). Może ona być dodawana do wody, którą skrapia się wiernych na znak oczyszczenia w Duchu Świętym. Kapłan tak się modli podczas błogosławieństwa soli przed wrzuceniem jej do wody: „Wszechmogący Boże (...), pobłogosław tę sól. Ty kazałeś prorokowi Elizeuszowi wrzucić sól do wody, aby oczyszczona woda mogła służyć życiu (por. 2 Krl 2, 19-22). Prosimy Cię, Panie, spraw, niech wszędzie tam, gdzie padną krople tej poświęconej wody, ustaną napaści szatana i niech nas zawsze strzeże obecność Ducha Świętego” (*Mszał Rzymski dla diecezji polskich*, s. 4).

b. Zastosowanie w liturgii

Kiedyś stosowano sól przy chrzcie. Obecnie przy chrzcie nie stosuje się soli, natomiast fakultatywnie można jej używać przy błogosławieniu wody. Używano i można używać soli, aby woda się nie psuła i nie stawała się „żywą wodą” z powodu obecności w niej bakterii i glonów.

c. Uwagi praktyczne

Podobnie jak w przypadku innych elementów naturalnych. Trzeba dbać o czystość soli i naczynia, w której się ją przechowuje.

7. Popiół

a. Znaczenie popiołu

Księga Rodzaju przekazuje słowa Boga skierowane do Adama po jego grzechu: „W pocie oblicza twego będziesz musiał zdobywać pożywienie, póki nie wrócisz do ziemi, z której zostałeś wzięty, bo prochem jesteś i w proch się obrócisz!” (Rdz 3,19). Posypywanie głowy popiołem przypomina o czekającym ludzi sądzie ostatecznym Bożym.

Teksty biblijne wskazują na moc oczyszczającą popiołu (Lb 19, 9, 17nn; Hbr 9, 13). Jest on także symbolem ludzkiej znikomości, przemijalności i grzeszności (por. Hi 2, 8).

b. Popiół w liturgii

W liturgii chrześcijańskiej popiołem posypywano najpierw głowy podejmujących publiczną pokutę, a od IX w. posypuje się głowy wszystkich uczestniczących w liturgii na początku okresu pokuty, czyli Wielkiego Postu. Dziś stosuje się tę praktykę w Środę Popielcową. Popiół ten przygotowuje się z palm błogosławionych w Niedzielę Palmową Męki Pańskiej dla podkreślenia chrześcijańskiej „metanoi” jako włączenia się w misterium męki i zmartwychwstania Chrystusa.

Przy poświęceniu popiołu kapłan zaznacza, że popiół nakładany jest na głowy na znak pokuty i prosi Boga, aby udzielił hojnie błogosławieństwa swoim sługom i służebnicom, którzy będą posypani tym popiołem i pomógł im w wytrwaniu w czterdziestodniowej pokucie, aby mogli z oczyszczonymi duszami uczestniczyć w paschalnym misterium Chrystusa.

c. Uwagi praktyczne

Każdy znak winien być czytelny i piękny. Także znak przyjęcia popiołu. Trzeba zatroszczyć się o sporządzenie popiołu z ubiegłorocznych gałązek palmowych. Powstały popiół należy pokruszyć na drobne cząsteczki.

Należałoby jeszcze powiedzieć coś o kwiatach w liturgii. Tu odsyłam do hasła „Kwiaty w liturgii” w leksykonie ks. B. Nadolskiego²³.

Człowiek może, a nawet powinien chwalić Boga nie tylko przy pomocy rozumu i słowa, lecz także poprzez uzupełniające znaki. Liturgia chce i ma prawo być konglomeratem pełnej wiary wyrażającej się w znakach.

²³ Por. B. Nadolski, *Leksykon liturgii...*, s. 707-708.